

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА
в Австралії

Іван Рибчин

ГЕОПСИХІЧНІ РЕАКЦІЇ
І ВДАЧА УКРАЇНЦЯ

ВИДАННЯ «ДНІПРОВОЇ ХВИЛІ»
Мюнхен 1966

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА
в Австралії

Іван Рибчин

ГЕОПСИХІЧНІ РЕАКЦІЇ
І ВДАЧА УКРАЇНЦЯ

ВИДАННЯ «ДНІПРОВОЇ ХВИЛІ»
Мюнхен 1966

Druck: „Logos“ GmbH, München

ГЕОПСИХІЧНІ РЕАКЦІЇ І ВДАЧА УКРАЇНЦЯ

ВСТУП

(Від автора)

Вплив природи, землі і краєвиду на людину був впродовж тисячоліть завжди дуже сильний. Не зважаючи на те, що високий щабель розвитку цивілізації, здавалось би, віддаляє людину сьогоднішнього дня від природи, все таки людина не може й не бажає визволитися від впливу природи, з якої черпає все нову життєву енергію.

Вагу геопсихічних чинників у формуванні вдачі українця порушив вперше проф. Дмитро Чижевський у своїй статті «До характерології українців», („Slavische Rundschau“ 1937. 4.). З черги ця проблема була з'ясована мною у моїй габілітаційній праці п. з. «Соціально-психічна динаміка українського козацтва», Грац, 1949 (рукопис на німецькій мові).

Короткий популярний витяг з перших розділів цього твору «Зв'язок характеру українця з українською землею» був надрукований в 1950 р. («Українська Думка», Лондон чч. 41-42).

Глибше у психологічному відношенні розробив цю тему проф. д-р Олександр Кульчицький «Геопсихічний аспект в характерології української людини», (І. Кореспонд. Засідання Історично-Філософичної Секції Наук. Т-ва ім. Шевченка, Сарсель 1952).

Понижча праця є вислідом дальшої аналізи цього питання та підсумком дослідів автора з точки погляду соціальної психології та соціальної філософії.

ДІЇ ДОВКІЛЛЯ

Розвиток психічного життя людини полягає на реакціях психофізичного організму на зовнішні і внутрішні процеси. Першу основу того життя творять вітальні враження і сприймання, завдання яких є утримати людину при існуванні та уможливити її розвиток. Цей розвиток від перших хвилин життя може проводитися тільки в лоні суспільної групи, особливо основної її клітини — родини, він приносить нові чинники, які формують ха-

рактир людини як члена суспільства, даючи їй основи соціально-психічного життя.

Велику роллю у формуванні характеру людини відіграє чинник раси і спадковості. Дальший чинник це вплив геопсихічних явищ на характер людини.

У науковій літературі останніх десятиліть слід відмітити працю проф. Віллі Гельпах п. з. «Геопсихічні явища» (Ляйпціг 1911). Гельпах розглядає геопсихічні явища в цілому правильно, аналізуючи спосіб реакції людини на різні форми краєвиду, вплив природи на її уявлення, фантазію та почування. Краєвид, як щось, що сприймається зміслами, передусім зміслом зору, має сильний вплив з одного боку на афективну сторону психічного життя, з другого на психо-фізичну диспозицію до творчості — в цьому відношенні ділають особливо клімат і погода — а дальше, краєвид промовляє безпосередно до життя наших уявлень і тим самим до того повного значення життєвого круга, який звичайно називаємо фантазією (стор. 311).

ДИНАМІКА ПСИХІЧНОГО ЖИТТЯ

У фантазії проявляється в особливій мірі динамічний характер нашого психічного жит-

тя. Те життя пливе безперервною струєю, якої динаміка значно обнижується в часі сну. Однак і тоді нитка психічного життя снується далі, тільки підсвідомо, в нижчих глибинах людського «Я».

Велику вагу має в цьому відношенні динаміка сприймання. Від хвили, коли людина починає переживати сприймання, у неї проявляється намагання продовжувати це переживання. Кожне сприймання залишає по собі слід („residuum“), який є проявом цього намагання. Людина схильна до того, щоби бути у постійному зв'язку з тим, з чим зустрічається в житті, в тому значенні, що під впливом цих зовнішніх явищ у психічному житті проходять певні зміни, які саме називаємо сприйманням, образами, відбитками тих зовнішніх процесів у людській психіці.

Ці зміслові сприймання тісно зв'язані з поїопсихіними цебто переживаннями дій. «Наше існування проходить серед обмеженої кількості предметів, які більше або менше часто ділають на нас: кожен із них викликає у хвилині, коли його сприймаємо, рухи, якими ми пристосовуємося до нього. Ці рухи, повторюючися, витворюють механізм, переходять у стан привички і утриваються у нас означені постави, які виникають автоматич-

но, дякуючи сприйманням» (Анрі Бергсон «Матерія і пам'ять», стор. 70).

На численних рядах таких привичок і постав базується пам'ять, у першу чергу моторична, та спроможність виконувати рухи.

Крім того сприймання є тісно пов'язані з людськими почуваннями, з тимо-психічним життям.

Серед усіх родів зміслових сприймань зорові сприймання відіграють найбільшу роль, — якщо йдеться про пізнання оточуючого нас світу. Відносно краєвиду треба сказати, що тут особливо домінуючі зорові враження тісно пов'язуються зі слуховими, нюховими, дотиковими та руховими враженнями. Тут виникає підкреслене Ліппсом намагання виконувати рухи предметів, які сприймається у краєвиді або положення краєвидних чинників, як підношення поземелля в гору, розтягання в далечину або в ширину. Це намагання наслідувати рухи предметів у краєвиді відбувається шляхом вчування. Коли ж таке переживання повторюється тисячі разів, то це уможливорює творення психічної диспозиції, яка потім являється постійною прикметою вдачі і характеру.

Ділання оточуючої природи на психіку людини позначається як динамічне ділання. Це можна сказати про рухи у всіх напрямках:

враження рухів вгору і в долину при гірському краєвиді, зосередження зміслово-емоційного життя при лісовому краєвиді на рівному або хвилястому терені. Витворені безупинним діланням геопсихічних чинників на психічне життя проживаючих серед цієї природи людей психічні тенденції набирають панівного значення. Вони починають володіти всевладно, витискаючи з часом у психічному житті людини виразне п'ятно до тої міри, що мають деякий вплив і на спадковість психічних властивостей поруч із расово-соматичними чинниками. Підкреслює це слушно і проф. Ол. Кульчицький: «Якщо б допускати спадщинність надбаних психічних змін, саме геопсихічні обумовлені зміни мали б мабуть найбільше даних стати спадщинними, а якщо прийняти погляд Юнга про колективне несвідоме людських груп, не можна слідів вражень геопсихічного порядку не включити в обсяг цього спадщинного спільного людським групам (в першу чергу народам) несвідомого». (стор. 7).

Проблему утривалення геопсихічних впливів намагалися розв'язати позитивно К. Ясперс та Олександр Кульчицький. За Ясперсом географічне середовище є джерелом настанови людини до дійсності у світозображенні. Загал предметових змістів творить зо-

браження світу. Від того залежать світосприймальні настанови, тобто готовості зустрічатися зі світом у цей чи інший спосіб. Тут ідеопсихічна сторінка внутрішнього життя людини в'яжеться тісно з тимопсихічною і пойопсихічною. Людина знаходиться в тому чи іншому географічному довкіллі. Це довкілля дає людині образ дійсності, який уможливорює таке чи інше ставлення до світа. Таким способом географічне довкілля жадає від людини такої чи іншої настанови, такого чи іншого поступування.

Можна погодитися з поданим проф. К. Ясперсом у його «Психології світоглядів» визначенням настанов: інтуїтивної, естетичної, активної, ентузіастичної та інших. Так н. пр. величний високогірський краєвид викликає настанову, яку характеризує естетичний погляд. Інші типи географічного середовища формують інші згадані тут настанови.

До цієї тонкої аналізи, яка і проф. О. Кульчицькому служить за основу його виводів, можемо додати ще розглядання цього питання з точки погляду «психічної інфекції» та наслідування. Воно обосновується тим, що поступування людини та її психічний характер залежить не тільки від вроджених нахилів і диспозицій, але також від безпосередніх впливів природного довкілля, як краєвид,

природа землі тощо, та вкінці від способу, як людина реагує на сприймання, почування, емоцію та поведінку інших індивідів зі свого оточення. Це останнє — це посередній вплив геопсихічного довкілля.

ЛЮДИНА В МАСІ

Проблему психічної інфекції, наслідування та престижу обговорили вичерпуючо психологи: Альфред Еспінас, Уїлліам Троттер, Габріель Тард, Гюстав Ле Бон, Мек Дугелл та К. Г. Юнг.

А. Еспінас сконстатував, що в нутрі людських спільнот зворушення одного індивіда уділюється іншим індивідам; чим більша кількість зібраних, тим більше зростає і кріпшає насилення спільного зворушення.

Уїлліам Троттер вияснює явище впливу психіки одної людини на психіку другої сугестивністю, яка виникає не тільки при вибухах маси під час паніки і розрухів товпи, але також при всіляких інших нагодах. Для Троттера поняття «інстинкт товпи» і «податність на сугестію» дуже наближуються одне до одного. Людина тим більше піддається сугестивному діланню маси, в якій живе, що вона не зносить самоти і боїться її у фізич-

ному та психічному відношенні. Вона більше вразлива на «голос череди» ніж на все інше. (стор. 114).

Габріель Тард уважає за психічний вплив те, що він називає наслідуванням під діланням престижу. «В основному людина, яка є наділена природним престижем, дає спонуку, за якою йдуть тисячі; вони наслідують таку людину у всьому, в кожному рухові, та самі переймають від неї її престиж, силою якого вони ділають на мільйони нижче від них поставлених людей» (стор. 92).

Згідно з поглядом Г. Ле Бон «одиниця у масі одержує, дякуючи вже самому перебуванню серед великої кількості, почування непереможної могутности; це почування дозволяє їй потурати таким гонам, які вона напевно була б опанувала на самоті» . . . «В масі кожне почування і кожна чинність є заразливі, і то в так високій мірі, що індивід дуже легко жертвує свій особистий інтерес колективному інтересові групи» (стор. 18). Маса, спостерігає Ле Бон, не хоче терпіти жодної проволочки, жодної перешкоди, яка поставлена на дорозі до заспокоєння її жадоби. Для маси почування непереможної потуги відіграє важливу роль.

Уілліам Мек Дугелл добачує в однородно-

сті маси у кількісному значенні її здібність творити масу в психологічному значенні. Чим сильніша вона, тим сильніші і більше впадаючі в око є прояви колективного життя. «Звичайно спільне перебування з іншими набирає характеру маси в психологічному значенні, якщо всі члени тієї маси виказують однакові зворушення, їхня увага звернена на той самий предмет і душевний стан кожної особи означається до певного степеня душевним станом других членів з її оточення» (стор. 23-24). «Це є принцип прямої індукції зворушення шляхом примітивної симпатетичної реакції».

Погляд К. Г. Юнга на питання про вплив одного індивіда або певної кількості індивідів на другого індивіда в групі представляється так: «Коли я в групі маю те, що називається переживанням спільноти, то воно відбувається на глибшому рівні свідомости, ніж коли б я переживав це сам один. Через це групове переживання можна мати частіше тому, що співприсутність багатьох посідає велику сугестивну силу» (стор. 181). Щоб пояснити лучність, яка існує між членами групи, Юнг користується крім поняття сугестії також поняттям наслідування, психічної інфекції та престижу, які, як ми бачили, підкреслюють французькі психологи Тард та Ле

Бон. «Людина», каже Юнг, «визначається здібністю, яка для колективної мети являється найкориснішою, а для індивідуації найшкідливішою, а саме намаганням наслідувати других. Психологія людської спільноти, тобто соціальна психологія, ніяк не може обійтися без аналізу процесу наслідування, бо без нього не можна собі уявити організацій мас, держави і суспільства. Не закон творить суспільний лад, але наслідування, в якому ж понятті міститься також податливість на сугестію, сама сугестія і психічна інфекція» (стор. 183-186). В цій точці К. Г. Юнг, на мою думку, перецінює значення наслідування і помилково недоцінює нормативний характер закону як натиск на індивіда і маси в соціальному житті. Проте не можемо відмовити слухності його глибокій аналізі психічної інфекції серед людських суспільних груп, аналіза, яка виказує ширину та всесторонність подібно, як аналіза Мек Дугелла.

На мою думку розглядання питання про геопсихічні реакції і вдачу української людини з точки погляду сугестії, наслідування та психічної інфекції є побажане і вказане. Виводи вище названих психологів свідчать про те, що вдача людини ніколи не розвивається у відірванні від соціальної групи, але у тісному зв'язку з нею та під її всесильним впли-

вом. Таким способом вплив геопсихічних переживань, які людина має в наслідок діланя землі і краєвиду, підпадає модифікації через життя індивіда в соціяльній групі. Цей вплив скріплюється і утривалюється в наслідок взаємодіяння сил психічної інфекції. Підкреслюючи значення цього соціяльного аспекту, я бажаю причинитися бодай у малій мірі до висвітлення цього вельми важливого питання з ділянки соціяльної психології та додати те, чого не знаходимо у деяких авторів творів з ділянки геопсихології.

ЯК ДІЄ УКРАЇНСЬКИЙ ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР В ДІЛЯНЦІ ФОРМУВАННЯ ПСИХІКИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛЮДИНИ?

Геопсихічна дія простору українських земель залежить від природи краєвиду. Український простір можна поділити на чотири смуги:

1) низинну, степову смугу, яка тягнеться понад долішнім бігом Дніпра і вздовж бережжя Чорного Моря;

2) височинну смугу лісостепу (від Поділля, Волині і Покуття до Бесарабії та височин Придніпров'я);

3) смугу лісистих північних і північно-західних низовин (від пралісів околиць Біловежі майже до лісів положених на північ від Києва);

4) гірську смугу (Карпати).

1. Вплив низинно-степового довкілля

Характер цього краєвиду можемо уявити собі на основі автопсії або лектури. Пригадую чудові описи українського степу у Гоголя, Панаса Мирного та ін. Впадає в вічі захоплення красою степу на весні. Весною зелена свіжа трава і різнобарвні квіти перемінюють степ у прегарний квітистий килим. Все пишається повнотою краси і життя. У цій фазі, яка триває тільки під час весни і раннього літа, діють ці характеристичні прикмети степу, які викликають враження величного (в німецькій психологічній термінології: „das Erhabene“). Цілком правильно проф. Ол. Кульчицький, аналізуючи явище величного, опирається на дослідях Ліппса, який підкреслює тут почуття піднесення й поширення і водночас почуття звуження.

Наше внутрішнє «Я» намагається поширитися до безмежності об'єкту, в цьому випадкові, степу. Основою цього намагання є зорове сприймання рівної площини у формі ве-

личезного кола обрїю, обмеженого обводом небосклону. Одначе це зорове сприймання — це справді тільки основа того психічного процесу. Динамічний характер нашого психічного життя — на мою думку — починає проявлятися саме на цьому пункті, коли наша уява (фантазія) переходить від зорового сприймання до уявного поширення простору у всіх напрямках („in infinitum“), все дальше і дальше, без стриму. Дякуючи тому динамічному змаганню посилюється поняття безмежного. Це поняття покладене в основу того, що називаємо величним. У змісті цього поняття лежить не тільки безмежне у відношенні динамічної активності нашої уяви або фантазії, але також прикмета «потрясаюче-чарівного» („das Furchtbar-Erhabene“) в естетичному значенні. Проф. Д. Чижевський, подаючи характеристичну прикмету дії українського степу, користується тут поняттям маєстатичного.

Однак на цьому ділання степового довкілля на психіку людини не вичерпується. Як вище сказано, тривання маєстатичної краси степу обмежується до місяців весни і самого початку літа. Впродовж решти року (приблизно 7 місяців) степ уявляє собою картину простору, на якому завмирає рослинне життя. Спека і посуха перетворюють різнобарвну квітисту

красу на тлі зелених трав на одноманітну жовту або буру просторінь. Осінні і особливо зимові морози до решти позбавляють степ його чарівного обличчя; він стає монотонний і пустий. Тоді в душі жителя степу виникають почування суму і туги, панує настрій пригнічености, пригноблення і самоти. Боляче відчувається особливо відсутність зорових сприймань, які збагачують уяву естетичних вражень, що їх може дати людині гірська, підгірська і лісова природа завдяки своїм численним і різноманітним спонукам. Цієї зовнішньої спонуки активности немає серед степових пустель. Тут людина полишена виключно самій собі або масі, якщо вона знаходиться серед більшого гурту. «Я», яке завжди змагає до активности, дякуючи своєму динамічному характерові, відчуває відсутність змислових переживань і мусить задовольнятися такими переживаннями, які йому може дати власне психічне ядро. Ядро це проявляє свою активність у тому, що називаємо уявою. Уява оперує не стільки уявними образами, скільки забарвленими чуттєво. Торкаються вони цілого життя-буття серед степової обстанови, постійних небезпек, засідок, чат, нападів, наскоків тощо. Актуальні були такі переживання особливо в княжих і козацьких часах. Від успіхів або неуспіхів того

життя в степу залежали переживання і настрої людей, для яких степ був захисником їхнього на різні небезпеки нараженого життя. Інтенсивність почувань і афектів посилюється роздумуванням, обмірковуванням, споминами, які переживається на протязі довгої осінньої і зимової пори. Чим менше предметів та приковуючих увагу явищ у довкіллі, тим більше людина концентрує всі свої психічні сили на внутрішньому житті. Це закон психічної динаміки. Ядро наших переживань не може бути позбавлене активності. Не маючи зовнішніх об'єктів, житель степу в часі, коли той степ уявляє собою картину пустелі, з глибокою відданістю поринає у свої власні переживання з минулого. А тому, що психічне життя творить неподільну цілість, відтворені у великій кількості повторювань та зі значною інтенсивністю вчування дають підставу до диспозицій до афектів. Через те люди степу відзначаються не тільки більшою глибиною меланхолії, але й гарячістю й поривистістю афектів, вибухів гніву, завзяття, любови й ненависти, відваги й очайдушності. Перебування в пустелі степу на самоті є дуже важливим для розвитку вдачі періодом інкубації почувань, афектів та настрою.

Самота найбільше підтримує розвиток почувань. Вона є податним ґрунтом особливо

для почувань любови з одного боку і ненависти з другого. Любов розуміється тут не тільки в еротичному значенні як кохання, яке може проявлятися далеко від милої особи, предмету кохання, в ідеалістичній формі туги, але також любов у соціально-альтруїстичному значенні. Всі ті форми любови займають уяву самотньої людини серед пустелі степу. Всі вони були не раз мотивом утечі від кривдників. Картини, зв'язані з любов'ю до рідних і близьких, ярко виринають у пам'яті степових самотників та на основі психологічного закону пов'язаності мають тенденцію до повторювань.

Проф. О. Кульчицький підкреслює протилежність у тимопсихічному шарі, тобто в емоціональному житті. Цю протилежність я добачую у різних аспектах. По-перше: контрастність між почуванням любови до рідних і близьких а почуванням ненависти до кривдників. Ті два протилежні почування, вигрівані під час довгого перебування на самоті в степу, мають після довгого періоду інкубації таку силу, що ділають як непереможні чинники в ділянці тимо — і поїопсихічних переживань. По-друге: протилежність пориву до діяльності, до чину з одного боку і почуття байдужости й апатії з другого. Характеристична прикмета такого пориву степовика —

це завзяття й очайдушність, готовість іти на ворога, не зважаючи на ніщо, на узброєння ворога, його силу, небезпеку терену і ситуації. Таку очайдушність степових козаків показує історія українських земель на тисячах прикладів. З другого боку безнадійність завмерлого степу навіває особливо в зимовій порі апатію, нехить до всякої організованої, зосередженої акції. І такі моменти зустрічаємо в житті степового козацтва. По-третє: Контрастність психічних переживань серед степової пустелі проявляється також у конфлікті між крайно індивідуалістичним а соціальним способом світовідчування і поведінки так у тимопсихічному як також у пойопсихічному відношенні. Серед степового довкілля цілковите відокремлення від інших людей є наскрізь природним явищем. Ця легкість могли жити у відокремленні сприяє розиткові індивідуалістичних стремлінь і нахилів о високім ступені напруги, з другого ж боку також соціально-психічний закон, сформулований Габріелем Тардом, про наслідування і престиж знаходить часте застосування, особливо тоді, коли гуртові доводиться жити під проводом одиниці обдареної сильнішою волею та вмілістю напогегливо змагати до поставленої мети чи то у малому чи великому розмірі. Тоді одиниці слабшої волі підкоряються про-

водові начальника групи, засвоюють собі його звички і нахили та взагалі цілу поведінку. Слепо слухаючи його, члени групи готові на його приказ принести свою вигоду, густо-часто навіть своє життя, в жертву. Критицизм не може проявити себе досить виразно і сильно, тому що людина, проживаючи серед цієї форми краєвиду, не має змоги порівняння, ізза відсутності більшої кількості об'єктів. Через це і «демократія» степовиків відбігає від тієї демократії, яка витворюється серед суспільних гуртів густішого людського скупчення.

2. Вплив смуги лісостепових височин

Український лісостеп, луг, — це хвилясті, м'які форми рельєфу. Можна погодитися з думкою проф. Ол. Кульчицького, що це географічне середовище своєю розмірно значною силою соняшного світла впливає в соматично-психічному прошарку нашого внутрішнього життя на самопочуття й життєвий настрій в напрямі життя радісности й оптимізму. Можна також прийняти його естетичну інтерпретацію цього краєвиду, а саме, що м'якохвиляста лінія українського лісостепу викликає ігорну, естетичну чи споглядальну настанову.

До цього можу додати ще слідує: Загальний розвиток українського народного мистецтва у всіх його ділянках, як народні пісні, перекази, легенди, побутові звичаї й обичаї, вишивки, різьби і т. п. є найкращим доказом позитивного впливу цього краєвиду на психіку української людини. Цей благодатний вплив м'якої хвилястости українського лісостепу, лугів, гаїв і т. д. на вдачу і характер їх жителів можемо спостерігати на цілому просторі цієї смуги, від галицького Підгір'я до північно-східних границь Харківщини і Кубані.

М'якість і лагідність української вдачі на тих просторах має частинно своє узасаднення в інтимному відношенні української людини до краєвидних елементів, як н. пр. луг, діброва та зв'язаного з ними звіринного світу. Це інтимне відношення проявляється у народній творчості в апострофах, звернених до краєвидних та звіринних чинників та уживані деминутивів, які рідко подибуємо в мові і творчості інших народів.

На цьому місці мушу зазначити, що не можу погодитися з поглядом проф. Ол. Кульчицького, який, покликуючися на К. Ясперса, твердить, що «пливкість ліній хвилястої м'якості не відповідає настанові раціональній і

естетичній» (стор. 11 вищенаведеної праці). На мою думку лагідність лісостепового, тобто лугового, краєвиду в нічому не перечить ані раціональній ані естетичній настанові. Найкращим доказом є здатність жителів тієї смуги до міркувань, критичне ставлення до життєвих явищ, а даліше високі здібності в ділянці естетики, доведені небуденним рівнем мистецьких осягів. Зрештою сам К. Ясперс признає існування «інтуїтивної настанови», «глядіння як творчого почуття росту». Це ж саме і містить у собі з одного боку раціональну, з другого естетичну настанову, якщо за Бергсоном приймаємо інтуїцію як процес творчого розуміння життя. «Інтуїція» — писав він — «веде нас до самого внутрішнього осередку життя, якщо її розуміємо як інстинкт, який позбувся самолюбства, став свідомим самого себе, здібним до рефлексій понад свій предмет, та до нескінченного поширення його» (Бергсон: «Творчий розвиток», стор. 181).

У виду цього можемо признати, що реакції психічного життя на ділання лугового, лісостепового краєвиду не виключає корисних впливів не тільки на естетичну і волеву, але й на раціональну сторінку психічних переживань.

3) Вплив смуги лісистих північних і північно-західних низовин

Як виглядав ліс у північній та північно-західній частині України тому кілька сот літ, можна уявити собі, оглядаючи деякі околиці Полісся і відомий праліс в околиці Біловежі. Тут виступає ліс у його величній красі. Таким бачили його українські люди племінної, княжої та козацької доби. Ця ж сама краса і велич ліса виступає перед нашою уявою під враженням народних пісень і козацьких дум. Та далеко сильніший вплив ліса на розвиток почувань українського народу, які тісно в'яжуться з його боротьбою за існування. Ділання ліса на формування психіки його жителів тим важливіше, що лісова смуга охоплює такий важний у соціально-біологічному відношенні чинник, як ліси-багна. Роля такого ліса-праліса і непроглядної багонної гущавини виявляється особливо під час ворожих нападів. Коли на Україну сунули азійські номади, користуючися степовою смугою як пригожим для воєнних дій широким шляхом, та спустошили на степовому і луговому пограниччі український культурний і цивілізаційний доробок, тоді значна частина населення подавалася в ліси-гущі, шукаючи тут захисту. Під охороною лісових і багонних просторів нарід

збирав свої розпорошені сили, організував оборону і відсіч для загрозованих ворогом станиць і зміцнений та опанований духом відваги, випадав з лісів, щоб прогнати ворога.

Які почування та диспозиції могли розвиватися під впливом такого життя серед лісової природи?

У тимопсихічному відношенні ліс сприяє розвитку почувань гармонійного співжиття з природою. Це слід розуміти в тому значенні, що людина відноситься до ліса як до друга-побратима, який дає притулок і порятунок у небезпеці. В зв'язку з цим розвиваються в душі людини диспозиції до вчування в ніжність лісової природи. Це незвичайно ушляхотне людину. У цій суцільності емоцій і почувань, які окреслюється грецьким словом «тимос», витворюється специфічне наставлення до оточуючих явищ природи. Це наставлення видне в тому, що людина вчувається в лісову природу, її таємничість, спокій, дискретність та певність. Це інтимне відношення до природи знаходить свій вислів у романтичній народній творчості мешканців наших лісів, в першу чергу поліщуків та інших. Забарвлення цього наставлення характеризується сумовитістю та елеґійним настроєм з уваги на понурий, темний вигляд тих лісів і

гущавин. Ця романтична народна творчість є радше потенціальною ніж актуальною натури.

Вона не намагається зафіксувати переживаний настроїв артистичними технічними середниками як письмо і ноти, а радше обмежується до таких примітивних артистичних середників як пастуша сопілка. В ділянці тимопсихічних явищ наставлення людини як вислід її реакції на співжиття з природою характеризується романтичністю та сентиментальністю.

Відмінне наставлення спостерігаємо в ділянці поїопсихічних процесів.

У поїопсихічному відношенні геопсихічні реакції людини на явища лісового життя вказують у першій мірі чуйність та обережність. Ліс дає, що-правда, цілісну безпеку перед нападом ворога, але не дає часткової, подрібної безпеки в деталях повсякденного життя. Тут за не одним деревом і корчем може таїтися якась небезпека і тому треба бути чуйним, уважним, осторожним. Завдяки численним повторенням таких переживань творяться відповідні навики і диспозиції. Ці прикмети чуйности, обережности і зосередження уваги відіграють велику роль у практичному житті, у боротьбі за існування індивіда, соціальної групи і нації.

4. Вплив гірського довкілля на психіку української людини

Коли йде про вплив гірської природи, особливо ж Карпат, то тут можна примінити багато з того, що було сказано вище про вплив лісової природи на психіку людини, одначе з деякими застереженнями.

Гірська природа Карпат викazuje далеко більшу різновидність краєвидів ніж низинні ліси північно-західних українських земель. Крім того гірський краєвид є ясніший, більше промінний та різнобарвний; мінливий калейдоскоп гірських краєвидів у різному соняшному освітленні впливає дуже корисно на емоціональне життя людини. Людина веде немов інтересну розмову з різноманітними картинами природи. Через те вона ніколи не почуває себе так опущеною, як н. пр. у степу. Вона не є примушена впродовж довгого часу ще раз у меланхолії самоти переживати у споминах і мріях свої минулі психічні стани, особливо емоціональної натури, тому що мінливі картини гірської краси завжди приковують її увагу. Це дає у висліді диспозиції до погідної вдачі, податної на життєві принади і розкоші. Надто гра красок, світла і тіней у природі має деякий вплив на формування естетичних почувань і виображень, що особ-

ливо запримічуємо в артистичній творчості мешканців гір (танки, пісні, різьби, вишивки і т. д.). Клясичним прикладом таких геопсихічних реакцій є характер гуцулів.

Велику роль відіграє в цьому вчування у вічно-зелену природу чатинних лісів на тлі краси високих шпилів. Це веде до формування настрою неугасимої юності та молодечої життєвої енергії та завзятости, яким відзначаються жителі гір.

Дальшим важним чинником є спостереження динамічного виладування стихійних сил природи, як гірські бурі, які проходять дуже часто, особливо літньою порою. Людина вже змалку вчувається в те, що клясична німецька естетика називає «жахливо-величним» („das Furchtbar-Erhabene“). Це відбувається не без впливу на чуттєве життя мешканців гір. Звідси в характері мешканців Карпат спостерігаємо імпульсивність, динамізм почувань. Це тісно зв'язане з нагальними зривами в житті природи, де після короткотривалої люті стихійних сил природи в один момент все успокоюється і чарівне сяйво вічного сонця оповиває все в пейзажі незрівняної краси і гармонії.

КОРОТКЕ РЕЗЮМЕ

Геопсихічні реакції переживає людина від раннього дитинства. Враження, сприймання, осуди, думки, почування, афекти, бажання, акти волі — всі ці психічні стани відбуваються не тільки залежно від спадковості і раси, але й від ділання оточуючої природи. Існує тісний зв'язок між усіма родами наших переживань, ідео-психічними, тимопсихічними і поїопсихічними з одного боку і краєвидом з другого боку. Реакції людини на чинники краєвиду і землі називаємо геопсихічними реакціями. Суцільність психічних диспозицій до всяких родів внутрішніх процесів творить те, що називаємо характером і вдачею. На думку автора істоту характеру і вдачі можемо вяснити найкраще, приймаючи динамічний перебіг нашого психічного життя.

Геопсихічні чинники ділають на формування нашого характеру і вдачі безпосередньо і посередньо. Це останнє в'яжеться тісно з т. зв. «психічною інфекцією», тобто впливом психічного життя одної людини на другу і модифікацією поведінки і наставлення індивіда в групі, в масі. Тому характерологію індиві-

да слід розглядати в зв'язку з процесами і законами соціальної психології.

Геопсихічна дія простору українських земель на формування вдачі їх жителів проявляється в різних формах, залежно від характеру землі і краєвиду.

1) Низинна степова смуга впливає на психічні переживання українців в таких напрямках:

а) збагачує нашу уяву динамічним змаганням у нескінчену далечінь.

б) причинюється до глибшого відчуття маєстатичного та необмеженого.

в) приводить до поглиблення інтенсивності емоцій і афектів через «інкубацію» з уваги на відсутність зовнішніх зміслових спонук (у тимопсихічному шарі).

г) в ділянці вольових дій (у поїопсихічному шарі) сприяє розвиткові диспозиції до еруптивних акцій, які відзначаються високим ступенем динамічної напруги і коротким триванням.

2) Вплив смуги лісостепових височин завдяки м'якості і лагідності хвилястої лінії краєвиду ділає в напрямі розвитку диспозицій до настрою життєрадісності і раціональної та естетичної настанови.

3) Смуга лісистих північних і північно-західних низовин помітна тим, що вона завдяки

темному характерові лісових гущавин веде до скріплення диспозицій до вчування в таємничість лісової природи та інтимно-дружнього відношення до ліса як захисника в боротьбі за існування народу.

4) Вплив гірського довкілля, в першу чергу Карпат, на психіку проживаючої там людини позначається тим, що у вдачі жителя гір можемо добачити погідність, життєрадісність та готовість потурати неопанованій інтенсивности вибухів пристрастей. Водночас незрівнана гра світла і тіней та барвистість мінливих гірських краєвидів ділає в напрямі скріплення відповідних естетичних диспозицій.

К і н е ц ь

ЛІТЕРАТУРНИЙ ПОКАЖЧИК

А. Твори на українській мові

Вол. Кубійович: Географія українських і сумежних земель. (1943).

М. Кулицький: Фізична карта України і сумежних країв. (Заг. Україн. Енциклопедія).

Степан Рудницький: Географія України. 1912.

Ол. Кульчицький: Геопсихічний аспект в характерології української людини, 1952 (Автореферат на I. Кореспонденційному Засіданні Істор.-Філософ. Секції Наук. Т-ва ім. Шевченка).

Михайло Грушевський: Історія України-Руси. Львів-Київ, 1909—1931. (10 томів), особливо томи: V, VI, VII і IX.

— Примітки до історії козащини, Записки НТШ том XXII 1898.

Б. Твори на інших мовах

Henri Bergson: Matière et Mémoire. Нім. переклад: Materie und Gedächtnis, 1919.

— *L'évolution créatrice*. Нім. переклад: *Schöpferische Entwicklung*, 1912, Verlag Engen Diederichs.

- Auguste Le Bon*: La psychologie des foules, Paris 1895, нім. переклад: Psychologie der Massen, Leipzig 1908.
- William Mac Doughall*: Social Psychology, 1908.
 — The Group Mind, Cambridge, 1920.
 — An Outline of Psychology, (Methuen, 1923).
- D. Čyževskyyj*: Zur Charakterologie der Ukrainer. In: „Slavische Rundschau“, 1937, Jahrg. III, No. 4 (April), S. 237—244.
- Alfred Espinas*: Les sociétés animales, Paris, 1878.
- Ronald Fletcher*: Instinct in Man (Allen and Unwin, 1957).
- Willy Hellpach*: Die geopsychischen Erscheinungen, 1911, Verl. Engelmann, Leipzig.
- Karl Jaspers*: Psychologie der Weltanschauungen 1912.
- C. G. Jung*: Psychologische Betrachtungen. Zürich, 1945.
- C. Kluckhohn and H. A. Murray*: Personality in Nature, Society and Culture. (Cape: 1949).
- Pauls Jurevičs*: Henri Bergson. Eine Einführung in seine Philosophie. Freiburg, 1949.
- Rex and Margaret Knight*: A Modern Introduction to Psychology. Univers. Tutorial Press, London, 1948, repr. 1964.
- Phil. Lersch*: Das Problem der Vererbung des Seelischen. Leipzig, 1942.
- Steph. Rudnyckyyj*: Ukraina. Land und Volk. Wien, 1916.
- J. Rybczyn*: Sozialpsychische Dynamik des ukrainischen Kosakentums, (Habilitationsschrift, Graz, 1949). (машинопис).
- Gabriel Tarde*: Lois de l'imitation, Paris, 1911.
- William Trotter*: Instincts of the Herd in Peace and War, London, 1920.

ВІЯСНЕННЯ СЛІВ СТАРОГРЕЦЬКОГО І ЛАТИНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

Еруптивні дії — еруптивні, від латинського дієслова *erumpo -ere, erupi, eruptum* = вибухаю — нагальні, вибухові дії.

Геопсихічні явища — психічні явища, які виникають у зв'язку з географічним довкіллям; від грецьких іменників: *γῆ* -(ге) = земля і *ψυχή* (психе) = душа.

Ідеопсихічні переживання — переживання в ділянці ідеї, думки; від грецьких іменників *ἰδέα* (ідея) = ідея, думка і *ψυχή* (психе) = душа.

Пойопсихічні явища — психічні явища з ділянки волі, діяння; від грецьких слів: *ποιέω* = *ποιῶ* (пойо) = дію і *ψυχή* (психе) = душа.

Соматичний — що відноситься до тіла: грец. *σῶμα* (сома) = тіло.

Тимопсихічні явища — явища з ділянки афектів і почувань; від грецьких слів: *θυμός* (тимос) = афект, емоція, і *ψυχή* (психе) = душа.

З М І С Т

	Стор.
Від автора	3
Дії довкілля	4
Динаміка психічного життя	5
Людина в масі	10
Як діє український географічний простір в ділянці формування психіки української людини:	14
1) Вплив низинно-степового довкілля	15
2) Вплив смуги лісостепових височин	21
3) Вплив смуги лісистих північних і північно-західних низовин	24
4) Вплив гірського довкілля	27
Коротке резюме	29
Літературний показчик	32
Вияснення слів	34
Зміст	35

R y b c z y n :

Geopsychische Reaktion und Charakter der Ukrainer

INHALTSVERZEICHNIS

	Seite
Einleitung	3
Milieueinfluß	4
Dynamik des psychischen Lebens	5
Mensch in der Masse	10
Einfluß des geographischen Milieus auf den ukrainischen Menschen	14
1) Einfluß der Steppenlandschaft	15
2) Einfluß der zum Teil mit Wald bedeckten Hochebene (Waldsteppe)	21
3) Einfluß der Waldumgebung und des nordwestlichen Tieflands	24
4) Einfluß der Gebirgslandschaft	27
Zusammenfassung	29

Geopsychical reactions and character of the Ukrainians

by Ivan R y b c z y n

CONTENTS

	Page
Introduction	3
Influence of environment	4
Dynamic of psychical life	5
Man in crowd	10
Influence of the Ukrainian geographic environment on the character of Ukrainians	14
1) Influence of the plain-steppe environment	15
2) Influence of the partly forested-grass tablelands	21
3) Influence of the forest areas and the north- west lowlands	24
4) Influence of the mountain environment .	27
Summary	29